

Wittgenstein en de taalfilosofie - lezing Martin Stokhof

Samenvatting door Myrthe Meester

Op zondagmiddag 18 februari verzorgde hoogleraar Taalfilosofie Martin Stokhof (UvA) een lezing over Ludwig Wittgenstein (1889 – 1951). In vogelvlucht behandelde hij het leven van de excentrieke Oostenrijkse filosoof, diens beroemde *Tractatus Logico-Philosophicus* (1921) en de late *Philosophische Untersuchungen* (1945), waarin twee zeer uiteenlopende – maar niet per definitie onverenigbare – benaderingen van taal en werkelijkheid worden ontwikkeld. Met de *Tractatus* suggereert Wittgenstein dat de belangrijkste problemen uit de geschiedenis van de filosofie in wezen schijnproblemen zijn. Hij schaft dan ook alle grote metafysische begrippen af, en reduceert de filosofie tot een reeks logische stellingen. ‘De wereld is alles wat het geval is,’ zo begint hij zijn *Tractatus*, en taal is een directe verwijzing naar (of: ‘afbeelding van’) standen van zaken in de werkelijkheid. De laatste (en meest beroemde) stelling van de *Tractatus* luidt: ‘Over datgene waarover we niet kunnen spreken, moeten we zwijgen.’

Bepaalde aanhangers van Wittgenstein, bekend als de logisch positivisten, vatten de *Tractatus* op als een aanbeveling om de werkelijkheid voortaan alléén nog maar vanuit de logica en de exacte wetenschappen te benaderen. In het traktaat valt immers te lezen: ‘De juiste methode van de filosofie zou eigenlijk zijn: niets te zeggen dan wat zich zeggen laat, dus zinnen uit de natuurwetenschap.’ Anders dan deze uitspraak doet vermoeden, was Wittgenstein echter een tegenstander van het sciëntisme, de verabsolutering van de wetenschap. Met zijn *Tractatus* had hij slechts geprobeerd zinvolle filosofie van zinloze filosofie af te bakenen. Maar ‘de vraag waar zinvol over te praten valt, valt voor Wittgenstein allerm minst samen met de vraag wat ons leven zinvol maakt.’ (*De Groene Amsterdammer*) Aan een vriend schrijft hij: ‘Mijn boek begrenst het domein van het ethische van binnenuit.’ Juist door de filosofie tot basale logica te reduceren, heeft hij geprobeerd ruimte voor de échte vragen van het leven te creëren, vragen die veeleer ethische en zingevingsvragen zijn. ‘De zin van de wereld moet buiten haar liggen,’ buiten de wereld voor zover opgevat als optelsom van feiten. Deze wending naar het ‘buitenwereldlijke’ heeft in de oren van sommige componisten en kunstenaars een mystieke lading, iets wat hen ertoe heeft aangezet Wittgensteiniaans geïnspireerde muziek en kunst voort te brengen.

Na een periode waarin hij de filosofie de rug toe heeft gekeerd, wordt Wittgenstein in zijn latere leven tóch opnieuw gegrepen door de vraag naar de relatie tussen taal en werkelijkheid. Die relatie is bij nader inzien, zo suggereert hij, niet zo eenduidig en onproblematisch als hij in de *Tractatus* had beweerd. Daarmee doet hij afstand van zijn vroegere ‘afbeeldingstheorie’, het idee dat elk woord naar iets concreets in de wereld verwijst, en dat een zin een afbeelding is van een stukje van de werkelijkheid. Onze toegang tot de werkelijkheid is talig, maar taal is allerm minst een precisie-instrument: voortdurend gebruiken we abstracte begrippen zonder ze exact te kunnen definiëren of afbakenen ten opzichte van andere begrippen. Slechts in het gebruik – binnen een specifieke context – krijgen woorden hun betekenis. Voortaan moet de filosofie zich daarom, aldus Wittgenstein, met grammaticale analyse bezighouden, met concrete – zinvolle en zinledige – vormen van taalgebruik. ‘Ik beschrijf slechts de taal, ik verklaar niets.’ Door sommigen wordt de late Wittgenstein om die reden een fenomenoloog genoemd, iemand die zoekt naar de betekenis van verschijnselen zoals die zich aan ons voordoen in de directe ervaring.

Kijktip van Martin Stokhof:

Een visualisering van Wittgensteins *Tractatus Logico-Philosophicus* door de Hongaarse filmmaker Peter Forgacs: <https://www.youtube.com/watch?v=QewCXEG5ALM>